

21. A közterhek.

A közterhek súlyos voltának okai. — A kirovások kulcsa és a fölmentések. — Eljárás a hátralékosok ellenében. — A közterhek nemei. — A pénzadó. — A földesurak és a jobbágyok adója. — Adó-egységek. — A kir. segedelmek. — Egyidőben adózunk a töröknek, a királynak és a kurucoknak. — A török kiverése után emelik az adót. — Ulasítások a kivetés és beszedés tárgyában. — A városok e részbeli teendői. — A nép kelletlenül fizet. — A városra kirótt adó és kir. segedelem mennyisége. — Az adóba való beszámítások. — A hadi szállítások. — A pipa adó. — A vármegye adója. — A földesuri adó s ennek sokféle nemei. — A városi adó. — A termény- és állatadózás a hon, a megye és a földesur részére. — A dézma a török alatt és után. — A termény-adók váltásdíjai. — Ujjhuzás az urasággal a szőlő dézma miatt. — A jobbágyi kirovások módja, a paléla, az ajándékozások. — A püspöki tized. — A város dézmája. — A robot. — Ennek terhes volta s különféle nemei. — A vontatás nemei s nehézségei. — A katonai fuvarozás. — A vármegye robotja, töltés csinálás és a szegedi hetelés. — A magyar és török földesurak szolgálata. — A nép századokon át nem szolgál robotot. — A nép idegenkedése attól azután is, hogy újra behozzák. — Az urbárium mennyi robotot rótt ránk? — A robot váltásága. — A szántás és a hosszú fuvar. — A város robotja, a széna csinálás és nádvásás. —

A közterhek a népen minden időben súlyosak voltak. Mert, miután az államnak és a hatóságoknak kevés pénze, kevés gazdasága és kevés hivatalos alkalmazottja volt, a költségeket, terményeket és szolgálatokat közvetlen a lakosságon kellett és lehetett követelnie. A tisztviselői fizetés, a pénz és kirovás ugyan régen általában nem volt tetemes, mert pénz-gazdaságról akkor még alig lehetett szó: de annál nagyobbak voltak a természetbeli követe-

lések — főleg a miatt, hogy a háboru gyakori volt. A kiváltságos osztályok pedig a terheket a jobbágyságra rótták s csak rendkívüli, veszélyes időkben vállaltak azokból magokra is, azt is nem adó, hanem királyi segedelem vagy »ravás adó« címén. Így többek közt a korponai országgyűlésen.¹ 1605. Ezt azonban igen hiányosan fizették. Mely okból aztán a végvárakat nem lehetett kellő erőben fenn tartani, bár másfelől igaz, hogy a földesurak nagyobb része maga is földönfutóvá lévén, emiatt képtelen volt a nagyobb terhek viselésére. A közteher viselését György barát tordai országgyűlése² tette nemesre, jobbágyra nézve egyaránt kötelezővé, de a végrehajtásnál a terhek súlyát Erdélyben is rendszerint a jobbágyság viselte, míg birta. Ha már tovább nem birta, országszerte üresen hagyta a községet s szárnyra kerekedett, vagyis »elpusztult«, hogy másutt könnyebb megélhetést keressen magának.

A kirovás kulcsa nálunk is az a föld-mennyiség volt, melyet a jobbágy mivelte és a legeltetés, melyet jószágaival igénybe vett, továbbá a ház, a gazdasági állatok, egyéb beruházások, a mesterség (ipar), a fej stb. Ezekre vetett ki a tanács különkülön honi (állami), földesuri, házi (megyei) és püspöki adót, követelte a terményeket, állatokat és a személyes szolgálatokat az ország, a vármegye, az uraság, a város és az egyház részére s vigyázott arra, hogy senki, habár nemes legyen is, ki ne maradjon azokból, mert ez esetben a többi lakosokra nagyobb terhek jutottak volna, mivel nálunk attól fogva, hogy birtokos nemesseink a török elől elmenekültek, kiváltságosak nem laktak s a város terheiben mindenki igazságosan részt vett. Az elől-

¹ Károlyi, M. orsz.gyül. eml. XI. 409.

² Szilágyi, Erd. orsz.gyül. eml. I. 87.

járóság nem türte azokat, kik magukat ezek alól kivonják s akkor is, mikor a község egyetlen egy földesur birtokába ment át, mindenkit kötelezett a teherviselésre s a Károlyi Sándorral való taksa-szerződésekben mindig kikötötte, hogy nemes embereket a városba ne eressen, a mit ez és utódai sokáig meg is tartottak s csak a legkritkább esetekben mentettek fel egyes kegyenceket a közterhek alól: a mennyiben pedig mégis nemeseknek is engedélyt adtak az ide költözésre, ezeket jobbágyok módjára teljesen alávetették az urbéri tartozásoknak. Idővel azonban az elszaporodó nemesség a vármegyén nemeseket illető kedvezményeket a város minden panasza és kérelme ellenére is ki tudott magának csikarni, mi részben a megyei tisztviselők és az uraság is kezére dolgoztak, kik ily módon kölcsönös érdekszövetségbe jutottak egymással — a jobbágyosság rovására s ennek kizsákmányolására. A bírák ezt ösztönszerűleg tudták s érezték, azért folyvást ellenőrizték a nemeseket s ezeknek a vármegyétől hozzájuk áttett jegyzékét megbírálták és igen gyakran kifogásolták. Mikor pedig tapasztalták, hogy a jobb módu családok nagyobb számmal törekedtek magoknak távoli idegen helyekről nemességi bizonyítványokat szerezni, — a mi nem került valami nagy költségbe, sem fáradságba, — s ekkép' a közterhek alól kibújni: a nádor és helytartótanács előtt emeltek panaszt e visszaélések ellen,¹ a minek természetesen semmi foganatja sem lett, bár egyébként a rendek sem látták szívesen, mikor az adózó házak száma apadt.

A közterhek alól a kormányrendeletek kivették az egyházi alapokat, a tanács pedig a városi, urasági és egyházi tisztviselőket és cselédeket, a tűzkárosultakat, a tehetetlen szegényeket, a vagyon-

¹ V. lt. Rvi. Á. 3. 17.

talán öregeket es özvegyeket, az elbocsátott katonákat, a juhászokat, — a kik viszonzásul juhot tartoztak adni,¹ — eleintén — régi törvény | 1747. értelmében a mesterembereket s végezetre a cigányokat, kik egyenesen az uradalomnak tartoztak adózni, bár korábban a városnak fizettek fejök és házuk után² annak dacára, hogy a törvény | 1742. őket az adó alól felszabadította.³ A szegények fölmentése legtöbbször csak a taksa-fizetésre szorított. Föld-taksát a korcsmárosok, székbirák és pásztorok régebben nem fizettek. | 1761.

A hátralékosokkal a török igen kegyetlenül bánt el, a magyar hatóságok is elég szigoruan. A honi adóval elmaradtak házára exekuciós katonákat küldtek, hogy ezeket mindaddig teljes ellátásban (szállás, étel, ital, zsold, lovas katonáknál istálló, takarmány, abrak is) részesítsék, míg gazdáik tartozásaiknak teljesen eleget nem tesznek. E katonák durvasága és rakoncátlan kegyetlensége olykor határt nem ismert. Néha maga a város, sőt a vármegye is kapott exekuciós | 1723. és 1738. katonákat. Az uraság a dézma és robot lerovására testi fenytékkal, olykor pedig azzal kényszerítette a lakosokat, hogy házaikról az ajtót és ablakokat — tél idején is — leszedette.

A közterhek különböző nemei ezek voltak : az adó, a termények, állatok és a robot vagy közmunka. Ezek mindenikéből külön-külön megkivánta a maga részét a hon, a vármegye, a földesur, a város és az egyház, ezeket tehát tüzetesen kell ismernünk, azzal a megjegyzéssel, hogy az egyházi kivetésekről hátrább emlékezünk meg. A közterhek közé tartozott végezetre a katonáskodás, melyről szintén külön fejezetben szólunk.

¹ V. tjk. II. 101.

² U. o. II. 37.

³ Orsz. törvény 1607 : 31. (Szilágyinál, Erd. orsz.gyül. eml. V. k.)

a) *A pénzadó vagy „porció”.*

Adó volt a neve az évről-évre kirótt pénzfizetésnek, akármelyik hatóság követelte is azt. Magok a földesurak így hívták olykor a taksát, a püspökök a magok dézma váltságát, hivatalos jegyzőkönyvek szélében írnak az »egyházi porció«-ról is.

A h o n i (ma állami) a d ó t (contributio, ordinarium quantum) esetről-esetre az országgyűlés állapította meg a királlyal való hosszas alkudozás után különböző összegekben, — a jobbágy kapura (porta) kivetve. Ez utóbbi munkát a királyi kamara (kincstár) által kinevezett r a v ó (dicator) teljesítette, ki a vármegye részéről mellé nevezett táblabíróval vagy szolgabíróval együtt személyesen járta fel a községeket s megyénként összeírta, hogy a földesur birtokában hány kaput talált (rendszerint 4 jobbágytelket vagy 14 zsellérházat számítva egy kapuba) s ehhez képest az egész község hány kapu után fog adózni? Az adó felét a bírós 15 nap alatt tartozott a ravó vagy a nagybirtokos földesur kezéhez beszállítani, mely utóbbik azt, minthogy katonáskodni tartozott, szabad tetszése szerint költhette el.¹ Legelőször azonban valamely közelebb eső királyi várba, L i p p á r a, E g e r b e, majd G y u l á r a kellett azt olykor a királyi tizedjövedelemmel együtt beszállítanunk. Az adó mennyisége rendszerint kapunként 1—2 forintból állott, háborus időkben, nagy veszély idején azonban sokkal többre emelkedett. Az adó a királyoknak soha sem volt elég, mert minduntalan panaszkodtak, hogy saját vagyonukat vagy idegen birodalmak segélyeit is elköltik a török háborúkra. Mintbogy a földesurak a magok adóját is rendszerint jobbágyaikkal fizettették meg: külön határozták meg a nemesek és külön a jobbágyok adóját — rendszerint egyforma (1—9 forint) összegekben | 1595—8. Ezen felül a földesur 50 denárral tartozott, mely helyett azonban a megye zászlója alá lovas katonát is állíthatott. Hódolt helyektől felényi adózást kívántak.² A lelkiismeretes és pontos adófizetés sohasem tartozott a nemzet erényei közé. A királyi és kamarai előterjesztések mindig nagy hátralékokról panaszkodnak, habár meg volt engedve, hogy a fizetést katonáskodással is le lehessen róni.

Mintbogy a k a p u és a d i c a (egy képzeleti adó-

¹ Bővebben Fraknói, M. orsz.gyűl. eml. III. 164. és Acsádi, Magyarország. pénzügyei 80. 81. 1.

² Bővebben Fraknói, Magyar országgyűlési eml. IX. kötet.

egység, melyet olykor a kapuval cseréltek fel) számítása önkényes volt és sok visszaélésre nyitott utat, már a XVI. századbeli országgyűléseken akarták azt | 1542—3. az államfők megjavítani. Az udvari kamara a házak utáni kirovást ajánlotta; s valóban az 1600—3. években | 1599. az országgyűlések már a jobbágy és zsellérházak után ajánlják meg az egy forintos adót, ezt is úgy, hogy fele-részben az illető földesurak fizessék. A rendkívüli adókat (extra-ordinarium quantum), melyeket a török világban a hódoltság helyeken legtöbbször be nem szedhettek, olykor mégis behajtották rajtunk. Ránk nézve különben mind ennek kevesebb gyakorlati jelentősége volt, részint a miatt, hogy területünk korán János király fennhatósága alá került s ennek adózási körébe tartozott,¹ bár az országgyűlések és az államfők szerződésai koronként | 1539—42. vissza-visszahelyezték a magyar korona alá,² részint és még inkább azért, mert nemsokára a török adójegy- | 1542—5. zékbe irattunk s a hódító igáját vonni kénytelenítettünk. Ez súlyosabb volt, mint a magyar királyoké, bár okszerűbb és méltányosabb kulcs szerint állapítottatt meg. Rendes kincstári adók voltak, a kharads (harács), melyet a fej- és föld után a császári birtokokra vetettek ki összeírás alapján, egy summában róva ki a községekkel való alku szerint s azért summa-adónak is nevezték; — a forgalmi adók vagy vámok minden áru (jóság, termék, iparcikkek stb.) után, mely adás-vevés, szállítás (réven, hidon) vagy fogyasztás tárgyát képezte; az ipar-adó a mészárszékek, korcsmák után, az örökösödési és törvénykezési adók. Rendkívüli kincstári adók voltak a várépítési és hadi adók. Földesuri adózások: a tized, minden terményből és az állatból a tizedik, a mátká-adó, juh-, sertés-, makk-, marha-, hal-, fa-, széna-, malom-adó.³ A jobbágyok, ha a fej-, tized- és szénaadót beszolgáltatták, azontul nagyobb adóval rendszerint nem lettek volna terhelhetők, de a végrchajtásnál mégis legtöbbször önkénnyel és zsarolással találkozottak. A falvakra rendszerint Szegedről járt ki ez em in a tized beszédése végett, melyet a török erős-

¹ Fraknói, M. orsz.gyül. eml. II. 149, 470, 472, 501, 515. Szederkényi, Hevesm. tört. 47, 57.

² Fraknói, i. m. 66—88. (1543—4. 1552—7.)

³ Vélícs, Defterek II. V. ö. Hornyik, Kecskemét tört. II. 186—194. Salamon, Magyarország a tör. hód. korában 186—233. Thury József, Török tört. írók, I. 412.

ségbe, Egerbe, Szolnokra, majd Gyulára kellett elszállítanunk. Ezenkívül a telkes gazda György-napkor 2, karácsony táján 3 forintot fizetett, a zsellérek egy ízben 4 forintot, a török husvétra pedig zsirt és egyéb konyhai cikkeket szolgáltatottak¹ s a török tizedszédőknek minden alkalommal busás ajándékokat vittek. V ás ár hely eleintén földesuri birtok volt, de később a szultán kincstáré lett, a török földesuri adózások alól tehát mentes volt: a kincstári bérlőknek fizetett összegek nagysága azonban — 1566-ban 75000 akese — azt tanusítja, hogy a szultán adója igen súlyos volt (a mi annál keservesebben esett, mert közbe-közbe a magyar király adóját is bevették rajta, bár törvényes szokás szerint a török alatti helyek annak csak fele részével tartoztak) s Lippának, Egernek, de legfőképen Gyulának is, mikor ezek magyar kézben voltak, be kellett szolgáltatnia a követelt adó-nemeket. A török és magyar hatalmak néha elnézték, hogy birtokaik az ellenségnek is adózzanak, sőt olykor meg is parancsolták azt, mint a debreceni országgyűlés a szultán adójára nézve. A XVII. század elejétől 1545. fogva a török és magyar kormány abban egyeztek meg, hogy a törökök ne menjenek magok ki a helységekre, hanem a birákkal, a kapitányokkal vagy a földesurakkal szedessék be jövedelmeiket. Csak ha így nem boldogulnának, akkor menjenek magok a törökök. A magyarok ép' így járjanak el török földön eső birtokaikon.² A török ezt annyira megtartotta, hogy olykor maga nógatta alattvalóit, hogy »az mivel, az nemes vármegye impositiójából tartoztok, megadjátok«. ³ Olykor pedig forma szerint meg is osztottak a szultán adóján. Néha azonban tilalmazták a másik fél részére való adózást, de ez mindkét félnél nem egyszer szolgált háborúság okául. A községek eljárása a gyakorlatban rendszerint az volt, hogy háborus időben mindenik félnek adóztak, a melyiktől volt okuk félniök, vagy a melyikhez szívök huzott. Így adóztak eleink egy időben a töröknek és magyar királynak, majd a töröknek, a kurucoknak és a császáriaknak, majd a császáriaknak és Rákóczinak. Mikor a magyar király hatalma itt megért, ugy látszik, megszűnt a neki való adózás is, mert e korból az országgyűlések a hódolt részek adójáról már nem emlékeznek. Egyébként az adó fizetés a király birto-

¹ Borovszky, Csanádm. tört. II. 221—2.

² Zsitvatoroki béke, 17. cikk.

³ Hornyiknál, Kecskemét tört. II. 180.

kain is általában igen gyöngye lábön állott, még a városokban is.¹ Eleink attól fogva, hogy Gyula a török hatalmába esett, úgy látszik, csak ide szállították be adójokat, a mely azonban így is nagyon súlyos volt, mivel azt a török koronként feljebb-feljebb emelte (1687-ben már 400 m. forint). »Keserves fájdalommal érzi e mai nap is« — így végeznek Borsod és Csongrád egyesült vármegyék rendei — »az pogány török kemény igája alatt nyögő hódoltság az töröknek régtől fogván rajlok levő kemény s elviselhetetlen igájokat, adófizetéseket, száncollatásokat és sok rendbeli szekerezéseket, elannyira, hogy elfáradván teljességgel igája alatt s kifáradva az nagy fizetésből és szolgálatból s azonban igájának könnyebbitésében minden reménségétül destituáltatván — nem várhat egyebet utolsó romlásánál: — kiknek is az ő igájok könnyebbitésekben ha az magyar consiliárius urak őnagyságok praescitusokkal s consensuosokkal lett volna az békesség constitutiója, akkor lett volna legalkalmasabb helye és ideje azon hódolt atyánkfiai terhek könnyebbitésének, hogynem ezután.« Mégis kívánja a vármegye, hogy a királyi török-követek mellé »magyar legátus« is adassék, hogy a hódoltság kemény és elviselhetetlen igája is facilitáltassék.«² De a császáriak és királyiak is értettek az adó felcsigázásához. A végvárak erősítése és fenntartása címe alatt új adókat szavaztattak meg a hongyülésekkel (kapunként 1—2 forint), a honi és vármegyei adók, sőt az országgyűlési követek költségei címén is — a jóformán pusztaságban álló Csongrádmegyére rendszerint 1—6 száz tallért róttak ki, mi ellen az a kormánynál, mint fentebb láttuk, (III. 161) keservesen panaszkodott. A török kiverése céljából indított nagy háboru miatt pedig méginkább súlyosbították az adókat s a hazai törvényektől eltérve, ugyan azon szolgáltatásokat követelték, melyeket a török szedett, ezenfelül a császári katonai tisztek, kikre ezek kirovását és behajtását bizták, határtalan kapzsiságot és kegyetlenséget tanúsítottak eljárásukban. A mint a császári hadak Budát és Szegedet visszavették, br. Beck, a budai főparancs-1686—8. nok, megtiltotta, hogy ezentul bármely község a töröknek adózzék, vagy bárminémü szolgálatot tegyen, a minek

¹ Lásd egybek közt a királyok panaszeveleit az országgyűléseken (Fraknóinál, i. m. VII. VIII. kötet) s az 1655-iki kir. rendeleteket az Orsz. Itrban. Kanc. iratok 268. és 417. szám alatt.

² A vármegyék 1669. követi utasításai Borsodm. Itrában Politicorum actorum materiae, fasc. V. V. fr. 383.

azonban a városok a töröktől való féltőkben néhány évig nem engedelmeskedtek.¹ Ezután a bekövetkezett kormányi és megyei szervezkedések s főleg az állandó katonaság költségeit kellett adók képében a lakosságtól követelni, koronként pedig a meg-megújuló háborúk s béke idején is a honvédelmi és kulturális beruházások kiadásairól gondoskodni, úgyhogy több olyan tárgyakat és kereseteket (fej, malom, ház, szálló, mesterség stb.) vont azok keretébe, melyek abból korábban hiányoztak, bár az óhajtott eredményt s a szükséges költségeket ez uton sem érthették el.

A helytartótanács az összeírás tárgyában tüzetes utasítást és rovatos iveket küldött le a | 1772. jul. 30. a megyéknek,² az adózókat könyvecskékkel látták el, melyek helyes vezetéséről és a kiírás foganatosításáról a tanács határozott,³ mely a városra kirótt összegeket a jegyzők által az egyes lakosokra kivettette. Különösen ügyeltek arra, hogy egyesek adója még akkor se növekedjék, mikor az egész városra több adót róttak ki, mely esetben aztán a hiányt a vármegye közjövödelméből pótolták.⁴ Általában a megye a koronkénti adóemelések ellen tiltakozott, annyival inkább, mert a lakosság még a rendes adót is, kivált az új település első korszakában, zugva és morogva fizette, az adószedőket, kik a lakosokat e célból házaiknál keresték fel, elutasította, sokan azzal, hogy »miért fizetnének, hiszen még meg sem kopott a csizmája az adószedőknek«; mások becstelen szókkal pirongatták el Lüsözöbeikről, dérrrel-durrall fogadták s pirongatták ki, hogy a portio »török tatár sanc« stb., habár az effélék a birák részéről nem igen hagytak megtorlás nélkül.⁵ A házaló adószedést később megszüntette |1804. a tanács s azt határozta, hogy az eddigi 4 adószedő helyett ezentul csak egy legyen, ki a városházánál vegye be s az esküdt-bírónak számolja át a különféle adókat, a lakosság pedig vigye fel oda maga azokat. A hátralékosokat rendszerint a »főbíró hajkóztatta« a tizedes által.⁶ Szabály volt, hogy a be nem szedett adót a számoskodó »bizonyos idő múlva« a magából fizesse ki. Az adószedésbe avatkoznia az ura-

¹ Hornyik, i. m. III. 300—1. 468—9. Balla, N.kőrösi krón. 62.

² Lásd ezeket V. lt. Rvi. 26. cs. 4. sz.

³ V. tjk. XII. 51 (1826.) Rvi. A. 3. 16. 46. (1832.)

⁴ V. lt. Rvi. A. 3. sorsz. 16. cs. 46. sz.

⁵ V. tjk. II. 141. (1748.) V. 57. 58. (1773.) 40 pálca.

⁶ U. o. VIII.

ságnak nem volt szabad.¹ A város adója a különböző évek szerint volt 1649-ben 75 forint, 1711-ben 1200 forint, 1725-ben 4282 forint, 1737-ben 7088 forint 1741-től 44-ig 6633 forint, 1752-ben 9513 forint, 1789-ben 14565 forint, 1798-ban 8850 forint, 1810-ben 14277 forint, 1818-ban 96000 forint, 1820-ban 14663 forint, 1830-ban 18941 forint. Ezen kívül voltak a várostól is követelt »királyi segedelmek«, melyeket háborus időkben, majd önkéntes ajánlatok, majd kirovások útján szedtek be a lakosságtól. Egy kapura kiróttak 1442-ben 2 forintot, 1765-ben 550 forintot, 1802-ben 814 forintot, A kapuk száma a városban időnként nagyon különböző volt, így 1561-ben 161, 1647-ben pedig már csak 2. Az adót különben nemcsak az adószedőnek fizették, hanem olykor a katonatisztek és várkapitányok nyugtatványaira is, kiknek erre felsőbb helyről meghatalmazásuk volt, s nemcsak készpénzzel, hanem terményekkel, katona tartással, élelmiszerek szolgáltatásával és fuvarozásával. E részben különösen fontos szerep várt ránk, mert a vezérek városunkat és vidékét mindenkor úgy tekintették, mint a sereg-élelmezés és a szállítások legnevezetesebb forrását. Elődeink, mint ezt századok folyamán többször láttuk, mindenkor különösen büszkéek voltak arra, hogy e részben egy hely se mulja fölül őket. A népies versezet szerint [1774.]

„A felséges királynak sok élelt te adtál,
Számos szekerekkel Pestre beállottál,
Magad megkoplaltad, de jó szívvvel adtál,
Egész vármegyéket ebben feljülmúltál.“²

Az ilyen szolgáltatásokat a bírák a telkek után rótták ki a gazdákra, melyeket ezeknek adójába beszámítottak: ritka eset volt, mikor azokat a felülről megszabott áron készpénzzel fizették. De általában beszámították az adóba a katonatartás s fuvarozások díjait is, mely utóbbiakért a tiszt urak olykor nyugtatványokkal fizettek, később azonban csupán készpénzzel, mivel a nyugtatványozásokkal visszaéléseket is követtek el. Az 1772/3-diki adóból, 9893 forintból, a fentebbi módon 4951 forintot törlesztettek le. Néha a vármunkát, sáncok ásását steff-et is az adóba tudták be. Az ekkép' teljesített különböző szállítások elszá-

¹ A város úrbárioma IX. 5 Pauly, Constit. rei. urb. I. 153. l.

² H.m.vásárhelyi romlás (a jobbágy zendülésről) 1775. kézirat birto-
komban.

molása legtöbbször bonyolult és nehéz volt s nemcsak a jegyzőknek, megyei és katonai tiszt uraknak gyűlt meg azzal a bajuk, hanem gyakorta az egyes lakosoknak is, kik e miatt rövidséget szenvedtek. A nemeseknek külön adószedőjük volt. Ezek adóinak beszedését a birák a vármegye felhívása ellenére sem vállalták el. A p i p a - [1844. a d ó r ó l 1760—1784-ig vannak adataink. Az 1765. évben 93, 1784-ben 1247 volt a pipák száma. Egy pipa után 24 krajcárt kellett adózni.

A vármegye adója (házi adó; domesztica). Láttuk, hogy már a török alatt kírótta ránk Borsod és Csongrád egyesült vármegye a maga adóit s követelte, hogy azokat a szolgabírói helyet- [1679—81. tesnek megvigyük.¹ Csongrádmegye önállósítása után ez adó rendszeresített és tetemesen emeltetett. Összege 1725-ben volt 786 $\frac{1}{2}$ forint, 1748-ben 2995 forint, 1750-ben 1893 forint, 1773-ban 3520 forint, 1798-ban 5235 forint, 1839-ben 4554 forint, 1847-ben 18690 forint. A honi adó alapján vetették ki, azzal együttesen szedte be a város s számolta át a megyének.

A földesuri adó. Minden jobbágy és házas zsellér tartozott földesurának egy forint adót fizetni, felét György-, felét Mihály-napkor; a ki pedig egynél több beltelket bir, annyi forintot, a hány beltelke volt.² Ezen kívül volt a tulajdonképen való taksa fizetés (földbér, urbé válttság, census). Attól fogva ugyanis, hogy a »török félelmes kegyetlensége« miatt városunk megközelíthetlenné vált magyar földesuraira nézve, szokásba vették, hogy ezeknek a tulajdon és haszonvételi jog elismerése fejében a város bizonyos évi díjat szállítson, melyet kölcsönös egyezés szerint állapítottak meg. Ez akkor a dolog természete szerint csak kevés lehetett, mert a nagyobb adót tényleges földesuraink, a szpáhik vagy a török kincstár vették meg rajtunk az őket illető termények és szolgálatok válttsága fejében. Ezeknek a zöldség termékek helyett is rendszeren b i m u l - t (kertadó) fizettek, pénzben szabták ki a m á t k a -, a m a l o m -, j u h -, s e r t é s -, m a r h a -, h a l - a d ó t s az átíratási illetéket is, valamint a büntetéseket is. A török kiűzetése után a magyar urak a földadót hirtelen felemelték. Bercsényi a település első évében már 200 aranyat követelt, 1707-ben pedig 2400

¹ Borsodm. Itra Polit. act. mater. fast. III. frust. 1836. 1837.

² A város urbárioma 5-ik pont, I. §.

forintot fizettünk, 1709—1711-ig Károlyinak 2000 forintot, mely összeg 1721-ig nem emelkedett, a következő évben 2500-ra, 1723-ban 3000-re, 1732-ben 3500-ra, 1734-ben 4600-ra, 1741-ben 5000-re, 1742—47-ig 5500-ra, 1751-ben 14143-ra ugrott fel. A földesur 1756-ban urbéri elbánás alá vetette a várost, a mennyiben a lakosok földeiktől láncc után, jószágaiktól darab szám szerint fizettek neki; a ház, fej, malom után is külön díjakat. Háztól és a házastársaktól 1 forint 40 kr., mesterembertől egy forint, egy hálótól 1 forint 40 kr., a kazánért 8 forint, a sajtótól egy forint, vizimalomtól hat forint, a szárazmalomtól 4 forint, a pusztán legelő ökörtől 30 krajcár, sertéstől és juhtól 3 krajcár járt, stb.¹ A földesuri kisebb javadalmakat s a bordézmát házilag kezelték s illetőleg természetben szedték uraink, a robotmunkát rendszeresítették. Mária-Terézia urbáriomának behozatala után pedig a régi taksás jobbágyságnak teljesen vége szakadt, noha a fentebbi adónemek, — melyek szintén taksáknak nevezettek, — s a vásári díjak ezután is készpénzben fizetettek, melyeket 3—50 krajcárban állapítottak meg s csak a ház és mesterség után kellett 1—1 forintot, a malom után 6—10 forintot, a pálinkafőző üst után 2 forintot fizetni. A régi taksát a telkek, a fej, a szőlők, állatok mennyisége után rótták ki a gazdákra, a szegénység kihagyása mellett, de a hirságokat és bitangságokat ez időben is külön adták haszonbérbe a városnak.² A taksákat eleintén a városházánál, később az urasági tiszt-háznál szedték negyedéves részletekben. Az összes hasznot, melyet az uraság a város után vett 1720-ban 849 frt 41 dénár-ra, 1789-ben 46779 frt-va számították, mely utóbbik ellenében 5382 frt 31 kr. kiadás merült fel. A késedelmes fizetőket a taksaszedő házaiknál szorgalmaztatta, a miért aztán külön is kellett fizetniök,³ esetleg az »exekuciós katonákat« tartaniok, habár ezt az urbáriom eltörölte. Külön jövedelmeket adtak az uraságnak a hálók, a vám, a rév, a vásár, a piac, a boltok és a pálinkafőző kazánok, melyeket az legtöbbször maga szedett s melyek szintén a census (adó) fogalma alá tartoztak. Általában mondhatni, hogy a különféle adóztatási címek kitalálásánál és alkalmazásánál, mind a kormány, mind az uraság nem keveset tanultak a töröktől.

A városi adó vagy »város domesztikája«

¹ Az urb. rend. 1756-ból. V. lt. Rvi. 1. cs. 130. sz.

² V. ltr. Rvi. 1. cs. 89. sz.

³ Prot. decision IV. 47.

— sokáig csupán természetbeliekből állott, mint később tüzetesebben látandjuk. De minthogy ezután a kiadásokra nem lehetett elég fedezetét nyerni, a tanács behozta a termény és közmunka mellett a pénzadót is s azt 1789. és 1790-ben a honi adó forintja után 15 krajcárban, az ingatlan eladások után pedig egy krajcárban állapította meg. A másik évre azonban már 14 dénár-ra szállította le, aztán jó darabig 7—8 krajcárjával róttá ki. 1816-ban 1 frt 12 krajcárt, 1826-ban egy telek föld után 6 forint és 18 krajcárt szabott ki. Aztán ismét visszatértek a honi adó alapra s e szerint 1847-ben 30 krajcárt vetettek ki, mely a város összes lakosságánál 3657 forintot képviselt. Az e fajta adó kirovások az uraság helybenhagyása alá tartoztak.

b) Termény- és állat-adózás.

Az adózás ősi módja volt a köztartozásokat terményekkel s állatokkal, olykor iparcikkekkel róni le, melyekre azoknak, kik az adót kívánták, rendszerint különben is legtöbb szükségök vala.

A háborus török világban a török és magyar kormányok és vezérek, a mennyiben módjokban állott, egyaránt követelték a lakosságtól a seregek élelmezését s e célból rendszerint önkényüleg rótták ki a községekre a szükséges élelmi cikkeket. Az önkény és zsarolás még nagyobb és erőszakosabb volt a kuruc háboruk alkalmával, a mikor mindenik fél kivétel nélkül a maga szükségéhez és kívánásához képest kiróltta és behajtotta a védtelen lakosságon ez adónemekeket. Különösen nagymérvű volt a város adóztatása a török kiűzésének évtizedes háborui alatt, a mint ezt időről-időre a kultörténetben láttuk, de később is megújult az háboru idején s még nagyobb mérvet is öltött a hadsereg részére való kenyér, abrak és széna szállítás képében, melyeket azonban a XVIII. századtól kezdve legtöbbször már betudtak az adóba, vagy készpénzzel is kifizettek, a mint ezt a pénz-adó alatt is fentebb említettük. Így szállított a lakosság 1753-ban 6000 kiló abraknak valót, 1760-ban 13050 véka abrakot, 1788/9-ben 73553 részlet szénát, 2566 köből árpát, 3430 köből zabot, 1038 köből búzát és sok lisztet (hordókban), valamennyit távoli helyekre fuvarozva,¹ sőt ráadásba még 3151 ökrét is kiteleltette a mező-hegyesi gazdaságnak. Ezen kívül volt a helybeli s olykor a szomszéd városokbeli beszállított

¹ Egykoru hivat. számadó könyvek. I. h. és az A. 3. cs. 12. sz. a.

katonaság élelmezése, kenyérrel, melyet a lakosságtól szedtek be (az utóbbik évben két hónapról 118119 adag ment fel!), hussal, tűzrevalóval (nád és szalma) s a lótar-táshoz szükséges cikkekkel való ellátása, miközben gya-korta nem kis vesződés és versengés volt a miatt, hogy a katonák a termények minőségét kifogásolták. E szállí-tásokra rendszerint felment a városra kirótt honi adó és a királyi segedelem összege.

A megye rendszerint nem követelt a községektől terményadókat, kivéve, hogy itt működő vagy átutazó tisztviselőinek s ezek lovainak ellátását régi szokás alapján megkívánta s némely rendkívüli esetekben eleség szállítást rótt a városra. Ily esetek voltak a tiszti beigtatások, magasb rangu vendégek átutazása steff. Hogy ezek mekkora terhek lehettek, következtethetjük abból az egy esetből, hogy gr. Forgács János főispáni beigtatása alkalmára a következő cikkekét rótták ki a városra: 40 köből 1758. árpa, 10 szekér széna, 50 darab tyuk, 2 metszeni való bornyu, 15 pulyka, 10 kappan, tavalyi, 17 lud, 17 kacsa, 100 csirke, 10 sütni való malac. Az állatokra nézve álta-lában meghagyták, hogy »mind kövérek legyenek«. Ezeken kívül 1000 darab tojás, 50 font irósvaj, 25 itce főtt tehénvaj, 25 itce ecet, 80 itce tejfel, 2 véka lencse, 100 szép házi kenyér.¹ A megyei adózás közé számíthatjuk a varju- és verébfaj adókat is; melyeket a XVIII. század folyamán oly mérvben róttak ki, hogy minden adó forint után ki-ki 1 varju és 5 verébféjet adjon be a vármegye megbizottainak.

A földesurat illetve legnagyobb rész a jobbágy haszonvételéből. Övé volt törvényeink értelmében a föld termésének kilence-de, valamint a bárányoké, gödö-lyéké és a méheké is. A jobbágnak addig nem volt sza-bad a termést a földről elszállítania, míg az uraság meg nem dézmálta, mely azonban István király napján tul nem volt halasztható. Attól fogva, hogy a török alá jutottunk, a szpáhi dézmáltatott, olykor természetben, midőn tudniillik a növény és állatvilág minden termésének, ille-tőleg szaporulatának tizedét vette el, nem mindenkor lelkiismeretesen: máskor pedig ennek felbecsült pénzértékét követelte. Dézma alá estek a kerti zöldségek és sertések is, melyeket a magyar földesurak nem dézmáltak. Ezen kívül a jobbágy a szpáhi és lovai élelmére gabonát, abrakot és szénát, konyhájára fát felvágva tartozott szolgálatni,

¹ V. ltr. Extractus litterarum currentalium.

mindent bőven, a mint Szulejmán törvénye rendelte.¹ A város rendszerint pénzben váltotta meg dézmáját s olykor — mint láttuk — a szomszéd községeket is kivette, gyakran állandó összegekben, néha csak a termény-dézma egy részét, úgyhogy a mellett még különféle pénz és terménybeli adózások fennmaradtak a török részére.² Ugyanezt az eljárást követte városunk a magyar földesurak irányában is — azzal a különbséggel, hogy míg az ozmán nyakunkon volt, amazoknak igen keveset fizetett. A török kiüzetése után pár évtizeden át a szegedi kincstári tisztek dézmálták az egész vidéket oly mérvben, a minőben a töröknek adóztott, — azonkívül, hogy a püspöki dézma-jövedelmet is beszédték. A rendes viszonyok beálltával a város ragaszkodott a kényelmesebb taksa-rendszerhez, mert rajta tetemes haszna is volt. Károlyi Sándor azonban eleitől fogva terményt s főleg állatokat is követelt abba, mégpedig rendszerint csekély értékben, a mit a város nem szívesen teljesített. Olykor (mint 1727—9.) a kilencedet fele részben szedte be Károlyi, felét pedig taksáért a lakosságnak engedte át. Végre Károlyi Ferenc a lakosság nagy sajnálatára megszüntette a 1756. taksa-rendszert s a maga haszonélvezeteit általán véve természetben követelte, bár később megengedte, 1761. hogy a gabona- és bor-dézmát a lakosság pénzzel vált-hassa meg. Ezt aztán az urbárium behozatalakor 1769. állandó szabállyá tették s a váltság összegét a jobbágyok taksalevelébe jegyezték be az évi összeírás alkalmával (egy telek után 4 v. forintot). A lakosság egyébiránt sokáig ellenszegült a földesurak dézma és robot követeléseinek, mint ezt az általános kultörténet során láttuk, mivel a törvény világosan nem rendelkezett a részben, hogy a taksás jobbágyok urbéresekké tehetőek-e? — de — a bíróságokkal együtt inkább a földesurnak kedvezett. Mindazáltal az uradalom a terményeket a szőlő kivételével természetben később sem dézmálta s megelégedett a kilenced váltságával. Ez az egész város után 1772-ben 1432 frtra rugott, ezen kívül volt az 1338 forintra menő földhaszonbér. A karácsonyi termény- és állata dó váltságába az uradalom nem egyezett bele.³ A pusztákon a kilenced

¹ Salamon, Magyarország. a török hódítás korában, 183—193. II.

² Lásd a deftereket, a jászberényiek adózását pedig 1699-ből, Győri tört. füz. IV. 15.

³ V. lt. Rvi. 10. cs.

helyett 7-det, vagy nyolcadot szedtek.¹ A káposzta után, ha az bérelt földön termelt, len és kender után nem szedtek dézmát, utóbbiak után azonban az urbáriom értelmében fonnni kellett. A bor-dézmára való tekintetből, melyet az uraság a taksa-rendszer idejében is szedett, a szőlőt csak szerdán és szombaton volt szabad kosarazni, a termést eladni pedig dézmálás előtt tilos volt. A XVIII. század vége felé az uradalom a lakos-1765. ság nagy megbotránkozására a dézmát a törkölyös mustból kezdte szedni² s ez eljárás mellett, habár e miatt 1791. a város perrel támadta meg, később is állhatatosan megmaradt. Nem kisebb izetlenségek, sőt háboruságok keletkeztek a szálláskerti szőlők dézmája felett, a mint ezt a kultörténet rendén láttuk. Hogy a lakosság ez igen alkalmatlan dézmától meneküljön, a város gyakran haszonbérbe vette az uradalomtól a bor-dézmát (haszonbér 1831-ben 12000 forint volt, 1842-ben 9000 forint). A nagy-hajlási és a réti dézma jogát az uraság gondosan fenntartotta magának, habár ezzel a város kértére rendszerint nem élt. Ellenben a gyümölcsfák és szőlőlábák termését megkísérelte dézmálni, de ezt a város 1837. panaszára, mint szokással ellenkezőt, a vármegye megszüntette³ — a dió kivételével, melyet megdéz máltak.⁴

A báránydéz má t, mely a taksa rendszer idején egészen a városé volt, később a földesur egészben, olykor felében engedte megváltatni az egyes lakosok által. A váltásdíj egy bárányért harminc v. kr. volt. | 1799—1800. Az urbáriom szerint tartozott még adni a jobbágy egy telek föld után egy bornyut (vagy 1 forint 30 krajcárt), 2 csirkét, 2 kappant, 12 tojást, 1 itce kifőzött vaját, mely címen 1772-ben 660 darab kappan, ugyanannyi csirke, 3965 tojás és 330 itce vaját szedték be. II. József császár a dézma szedéséről a jobbágyságra nézve igen kedvező rendeltést tett,⁵ mely azonban csakhamar minden érvényét elvesztette. Hogy a jobbágyság is tudja, mivel tartozik földesurának, a kormány községenként az urbéri táblázat (tabella urbarialis) készítését rendelte el, melynek tizenhat rovatába beírták a jobbágy nevét, földé mennyiségét és minőségét, évi robotját, mindennemű adóját és adómen-

¹ U. o. 1. cs. 150. sz.

² V. lt. Rvi. 2. A. cs. 35. sz. V. tjk. R. 604. 617.

³ U. o. 10. cs.

⁴ U. o. H. 3. cs. 14. sz.

⁵ V. lt. 3. A. cs. 38. sz.

tés birtokát (belső házhely, rét).¹ Ehhez képest tehát a kirováskor nálunk is minden jobbágnak egy »palétát« adtak kezébe, melyre kiirták, hogy mikor és hová kell beszolgáltatni a haszonbért, a csirkét, kappant, hogy teljesíti a robotot? stb., melynek megtörténtét aztán az »uraság katonája« megjegyezte a palétán.² Egy telek után összes tartozás volt 52 szekeres nap, vagy 104 gyalog nap, 1 hornyu, 2 csirke, 2 kappan, 12 tojás, 1 itce tehén vaj, 80 kéve nád, a hosszú ut, házadó 1 forint. Mely fizetségek fele György-, másik fele Mihály-napig volt esedékes.³ A jobbágság terhei közé tartoztak az ajándékozások is. A török tisztviselőkhez és földesurakhoz ép' oly kevéssé volt tanácsos ajándék nélkül járulni,⁴ mint a magyar földesurakhoz. Kivált Károlyi Sándor idejében rendszeres volt az ajándékozás nemcsak a földesur, hanem gazdatisztei részére is. Szép loyak, csikók, fias tehenek, konyhára való élelmi cikkek minden képzelhető alkalommal elmaradhatatlanok voltak. A gróf maga is kifejezte ezekhez való igényét. De maga az urbáriom is kötelezte arra, habár csak ritka alkalmakkor, a jobbágyokat.

A királyi vagy püspöki tized. Már az ó-kori pogány népek oda adták bálványaiknak terményeik és hadi ragadmányaik tizedrészét, mely szokást az egyház szükségének ellátása végett az ó-testamentom⁵ s ez után a régi magyar királyok is átvettek. I. Mátyás törvénye szerint dézmálás alá esett a gabona, árpa, zab, köles, törköly, bor, bárány, gödölye, méh.⁶ E dézmát idővel merőben a főpapok, püspökök és káptalanok ragadták magokhoz, kik ennek fejében a hon védelmére fegyveres csapatot tartoztak állítani, a község plébánusának tartására pedig szokás szerint a negyed, nyolcad vagy tizenhatod részt kiadni. Határunkban a tized jövedelem a csanádi nagy-prépostot illette: ez szedte azt Férgeden, Gorzsán, Szentkirályon a XVI. század folyamán sokáig, Vásárhelyen pedig a csanádi és váci püspök.⁷ A főpapok azonban hanya-

¹ Lásd a rovatozatot Paulynál, i. m. II, 455.

² Schnee inspektor hirdetménye 1807-ből. V. It. Rvi. 3. A. cs. 39. sz.

³ Az összes szolgáltatások váltása 1818—32-ig 6 frt 04 krtól 8 frtra ment fel. (Egykoru paléták Mucsi Bálint e. gondnok birtokában.)

⁴ Hornyik, Kecskemét története, II. 193—4.

⁵ III. Mózes 27, 30—33.

⁶ Corp. Jur. Hung. 1478. és 1481-ről, és gróf Teleki, Hunyadiak kora, V. 58. Gyárfás, Dobó István: Egerben 22—24. Pauly, i. m. I. 231—2. Hornyik, i. m. III. 249—254.

⁷ Borovszky, Csanádv. története, II. 184, 205, 560. stb.

goknak és képteleneknek bizonyulván a hadi csapatok kiállítására, a tizedet a királyok lefoglalták s katonáik és váraik költségeire fordították, miért is azt királyi-tizednek vagy adónak nevezték. A püspökök, még a hol megtudták is tartani, jobbára haszonbérbe adták, mely a török alatti helyeken kevés készpénzre és némi természeti cikkekre zsugorodott össze. Néhol azonban a fizetést megtagadták, ámbár a papságot az országgyűlés időközben is többször (1548., 1553., 1557., 1596.) biztosította dézma-szedési joga felől, a bérletre pedig a földesuraknak adott elsőbbséget. E század folyamán, — mint fentebb 1574. láttuk, e vidéken jó ideig a gyulai vár 1540—67. kapitányai szedték azt természetben, majd 1564. óta darab ideig Eger várára ment át ez a jog, később a váci püspökre szállott vissza. Annak fizetésére a protestáns rendek is kötelezték magokat, csupán az oláhok, rácok és ruthének nyertek alóla mentességet¹ — természetesen a nemeseken kívül, kiket kiváltságos állásuk (1439 : 29.) 1604. e teher ellenében is biztosított. Még a török is elismerte a püspökök ebbeli jogát, sőt nem egyszer azt a barátságot is megtette, hogy beszedte dézmájokat s úgy kézbesítette nekik.² Városunk a dézmát legtöbbször maga bérelte ki s azért csekély váltságdíjakkal adózott. Olykor azonban a várkapitányok, sereg vezérek, olykor a Bercesényi földesurak bérelték ki. Nem volt ritkaság, hogy azzal hol egyik, hol másik bérlő adós is maradt. A város olykor a szomszéd falvak tizedét is bérbe vette s öt falu 1653—78. tizedéért 115 tallért fizetett a püspöknek, ki azt régi szokás szerint a szeredi vásárra, Keresztelő-János neve napjára, kívánta felszállíttatni. Tarnóczy püspök új szabályokat adott ki a tized kirovása és beszedése tárgyában s rendet és szigort akart volna behozni a végbeliek erejével, kiknek hatalma azonban vidékünkre ritkán terjedhetett ki, miért is a hol a viszonyok kétségbeejtők voltak, potom áron, sőt ingyen is átengedte azoknak, a kik akkor szedték.³ Néha a püspök, vagy a bérlő, rendszerint valami végbeli parancsok, katonai végrehajtást küldtek a nem fizető községek nyakára, úgyhogy az ilyen portyázó csapat zsarolásai és erőszakosságai kegyetlenség dolgában nem sokkal maradtak a többi rabló katonák garázdálkodása mögött.

¹ Fraknoi, Magyar országgyűlési eml. VI. 142. X. 372.

² Váci püspöki dézma jegyzékek az illető e. m. levéltárában.

³ A püspök eredeti kézírata a váci püsp. urad. ítrban.

Erre a végrehajtók hadnagyait Pálffy Tamás csanádi püspök maga oktatta ki, mikor arra utasította, hogy »az engedetleneket mind személyökben mind marhájukban fogják el . . . s hódoltassák be«. ¹ A török kiűzetése 1653. alkalmával a hadak részére a szegedi kincstári kamara 1684. foglalta le és szedte e vidéken a tizedet, | 1686—1692. melyért sovány kártérítést nyújtott a püspököknek, kik ily eljárás ellen váltig tiltakoztak. ² A Rákóczi-fordalom alatt eleink részint Szolnok várába, részint a püspöki megbízottaknak szállították a csekély adót (40 frt), melyet azonban Kollonics püspök nemsokára 800 forintra csigázott fel, oly feltétel alatt, hogy egész életére ennyi maradjon az adó. ³ Ez időben a határ keleti részétől

153. sz.⁴ *Groß Nádasdi László csanádi püspök pecsétje*

1719.

(Csomorkány, Fecskés, Mágocs, Kutas, Sámson, Batida stb.) a csanádi, a nyugolítól pedig a váci püspököknek adóztunk, — ennek, mint említők, évi 800, amannak 100—500 frttal. A kormány kedvezni akar- 1719. ván a lakosságnak, Károlyi közbenjárására kötelezte is a püspököt, hogy a tizedet ne természetben szedje, hanem a városnak hasznóbérbe adja. ⁵ Így aztán Althan püspök, bár a maga tized jövedelmét általában a kincstárnak adta bérbe, Vásárhelyre kivételt tett s azt a Károlyiak minden

¹ A püspök levele az esztergomi főkáptalan Itrában, caps. 67, fasc. 8, no 20. (Vonatkozik többek közt Ujvárosra, P.kutasra, Mágocsra is, melyeket egyébként Vásárhely bérelt).

² Karsu, Vác város története, V. 25.

³ Egyezség levél a váci püsp. urad. Itrban.

⁴ A város Itrából. (A paizs közepére a nádasban repülő vad-kacsa van metszve.)

⁵ Az udvari kamara leirata 1718. június 18-ról a püspökhöz a váci püsp. urad. Itrban.

törekvése ellenére, kik azt hol szép szerrel, hol másképen magoknak akarták megszerezni,¹ saját bérletében tartotta meg. Althán maga is idő multán a váltságot 1000 fítra emelte fel, majd, mivel a vidéken másutt természetben szedte a dézmát, megkísérelte az eljárást nálunk is alkalmazásba venni: ezzel azonban a lakosság ellen- [1721. szegülése miatt kudarcot vallott s kénytelen volt ismét 800 frittal megelégedni. Mindazáltal 1731-ben mégis csak felvitték 1000-re, melynél csak kevéssel fizettek többet az egész XVIII. században, egész 1806-ig, mikor a püspökség azt 1535-re emelte, a város pedig a földesur minden tiltakozása ellenére ez összegben kivette, annyival inkább, mert ezen legalább is még egyszer-annyi haszna volt. E körülmény azonban végre arra indította a földesurat, hogy a maga előjogával éljen, miért is a várost a további bérletői elmozdította, a mi itt rendkívüli nagy [1807—8. felháborodást szült: de ez eljárás sok hiábavaló pereskedés után is, miről fentebb bővebben láttunk, állandósíttatott.² Ettől kezdve a dézmát vagy annak váltságát is az uradalomhoz kellett megadni. Pedig a városnak szüksége volt azokra a terményekre, melyeket a dézmából nyert volna, mert az itt szállásoló és az utazó katonaságot és a hadi szállítmányokat főképp abból látta el. 1716-ban 831 köből búzát, 596 köből árpát s 205 forint bárány pénzt szedett be abból a város, mikor pedig a lakosság és a szántás-vetés még kevés volt; 1729-ben a dézma végében már így jövedelmezett: őszi buza 5218, tavaszi buza 87, árpa 2290, zab 29, köles 1281, len mag 55, lencse 25, borsó 3, len marok 2391, káposzta 2486, bárány 1090, bor 1392.³

Mindezen kívül a város maga számára is eleitől fogva külön dézmálta a terményeket (buza, árpa és egyéb természetiek). Sokáig ez igazságtalan arány szerint ment végbe, a mennyiben »ki harmadát, ki negyedét, ki ötödét, ki hatodát, ki hetedét« adta szállása termésének, némelyek pedig épen semmivel sem járultak. Például sokaktól nem vettek bor-dézmát azon az okon; »mert nincs a városnak mindenféle borok számára alkalmas helye«. Végre e helytelen eljárást az uraság eltörölte [1759.

¹ Károlyi Sándor ide vonatkozó levelei 1727—9-ből a gróf Károlyi nemzetség bpesti ltrában 36 fiók, 29. a), 30. a), 31. a) szám alatt.

² A dézmapert s a dézmaügy állását tüzetesen l. Csongrádmege ltrában 88. köt. 419. l., 90. köt. 116. 431. sz. 91. köt. 823. sz. V. ltr. Rvi. 3a. 21. 22. sz. V. tjk. VIII. 180—1. 194. 200. IX. 66.

³ A kimutatás a gróf Károlyi nemzetség bpesti ltrában, C. I. cs.

s azt rendelte, hogy jövőre ki-ki földje és adója 1764. mennyisége arányában adja ki a természetieket a város szükségére. De ezen kívül, mikor a város megszorult s a földesurat, a katonaságot vagy a plébánost stb. nem tudta kielégíteni, kiróttá (rékvirálta) a szükségeseket az egyes gazdákra s azok értékét köztartozásukba tudta be. A rendes kirovás minden telek után 1 véka buza, 1 véka árpa vagy zab és a báránytized volt, utóbbinak fele 30 krajcárjával megváltva. Ez adózást senkinek, még a nemeseknek s bérlőknek sem engedték el, s mikor ezek az uraság elnézésével ki akarták magokat vonni e terhek alól, a város a megyétől kérte a maga kirovásainak érvényre juttatását.¹

c) *A robot.*

A közterheknek legsúlyosabb és legkellemetlenebb fajtája volt az a munka, melyet a jobbágnak gyalog vagy lovaival és szekerével együtt kellett teljesítenie s melynek közimunka vagy robot volt a neve, akárki részére kívánták is. Ez volt az a kötelezettség, melynél a hatalmon ülő osztály eleitől fogva a legtöbb visszaélést, olykor lelketlenséget követte el a föld népén s melynél ennek szolgálai mi伏ta legnyilvánosabb volt. E részben a régi törvény teljesen kiszolgáltatta urai önkényének és kapzsiságának. Minthogy nálunk az utóbbi századok alatt kisebb nemesi birtok nem létezett, a város minden lakosától, még ha nemes volt is, de jobbágy földet birt, megkivánta, hogy a k ö z m u n k á b a n részt vegyen s kivételt csak a városi és egyházi tisztviselőkre, alkalmazottakra, a felkelő és kiszolgált katonákra² nézve tett, ámbár a vármegye ezek mindenikének nem adta meg a felmentést, ellenben a nemeseket szabály ellenére is részesítette abban³ s azok csakugyan ki is vonták magukat a katona-szállás és abrakadás, a kaszálás, szénahordás, utak, gátak csinálása, a fuvarozás, fahordás, nádvágás s egyéb efféle szolgálatok alól,⁴ habár a város e kiváltságosság megszüntetését mind a földesurnál, mind a vármegyén minduntalan követelte.⁵ A mesteremberek is mentességet igényeltek maguknak a vár-

¹ V. tjk. VII. 295 (1799-ből).

² V. lt. Rvi. A. 3. 27. sz. U. o. XIV. 527.

³ V. tjk. XIV. 527.

⁴ Rvi. A. 3. 16. 4b.

⁵ Egyebek közt 1. cs. 156. sz. 1760-ból. Az újabb kérvények Csongrád-megye Itrában.

megyén, mely e részben is engedékenyebb volt, ellen- |1836. ben az uraság olykor még a városi tisztviselők és tizedesek robotját sem volt hajlandó elengedni, legfeljebb meg- |1793. váltásra.¹ Később a lelkészek megyei és városi közmunkamentességét a tanács is megszüntette.² K ö z m u n k a |1842. alá tartoztak a kézi és szekeres munkák (»g y a l o g s o r« és »k o c s i s o r«), melyekre a lakosságot ház-sorjában »vetették ki«, az utóbbi szolgálat akkép osztatván el, hogy minden telkes gazda évenként 4 ízben tartozott befogott szekéren a városháza udvarán megjelenni, a kisebb gazdák aránylag kevesebbszer, tekintet lévén arra, hogy nagyobb dolog és rossz utak idején a tehetősebb gazdák rendeltessenek ki; továbbá a jobbágyra nézett négy napi kapálás s 4 hoglya széna berakása. Ezen kívül külön sora volt a szegedi hetelésnek, melyről alább leszen szó, külön a töltés csinálásnak s a vármegye egyéb dolgainak, a katonatartásnak és az urdolgának, vagyis a földesuraság részére teljesítendő munkának.³ Bizonyos munkaerőt tartalékban tartottak a városházi viz és tisztviselő szállítás, őrlés steff. számára, mi célból nyolcad naponként 32 igás lovat vetettek ki a lakosságra. A gazdáknak egy évben többször is oda kellett adniok fiokat vagy béresöket lovaikkal együtt: de részesítették, bár kisebb mérvben, e terhekben a haszonbérlős a földetlen, de jószágtartó lakosokat is, minthogy a legelői s réti nyilasokból ezek is részt kaptak.⁴ A szekeres és lovas szolgálat főleg a rossz utak és az esős időjárás miatt volt felettébb terhes. Sáros évszakban, s ilyenek voltak a téli hónapok, minthogy köves utak sem határunkban, sem a környékben nem voltak, az erek, árvizek és esőzések által megszagatott és eláztatott utakon, igen nehéz és igen kockázatos dolog volt a haladás. Szerszám, szekér és ló romlott, szakadt és tört s gyakran a fuvarosok egészsége és élete is veszélyben forgott. A legtöbbször elakadások és késedelmek fordultak elő s kiszámíthatatlanok voltak a veszedelmek, melyeknek ki volt téve minden ember, jószág és portéka, a ki a száraz fedél alól kimozdult. — Ezen kívül a város maga is fogatokat tartott, melyek szüntelen jártak-keltek a tiszturakkal Szegedre és másuvá. A tisztviselők pedig nemcsak hivatalos, hanem olykor magán

¹ V. lt. Rvi. 2. A. cs. 38. sz.

² V. tjk. XIV. 396. sz.

³ V. lt. Rvi. 3. A. cs. 116. szám (1819-ből).

⁴ V. tjk. IX. 25. és Rvi. A. 3. cs. 44. szám (1808-ből).

s azt rendelte, hogy jövőre ki-ki földje és adója 1764. mennyisége arányában adja ki a természetieket a város szükségére. De ezen kívül, mikor a város megszorult s a földesurat, a katonaságot vagy a plébánost stb. nem tudta kielégíteni, kiróttá (rekvirálta) a szükségeseket az egyes gazdákra s azok értékét köztartozásukba tudta be. A rendes kirovás minden telek után 1 véka buza, 1 véka árpa vagy zab és a báránytized volt, utóbbinak fele 30 krajcárjával megváltva. Ez adózást senkinek, még a nemeseknek s bérlőknek sem engedték el, s mikor ezek az uraság elnézésével ki akarták magukat vonni e terhek alól, a város a megvétől kérte a maga kirovásainak érvényre juttatását.¹

c) *A robot.*

A közterheknek legsúlyosabb és legkellemetlenebb fajtája volt az a munka, melyet a jobbágnak gyalog vagy lovaival és szekereivel együtt kellett teljesítenie s melynek közimunka vagy robot volt a neve, akárki részére kívánták is. Ez volt az a kötelezettség, melynél a hatalmon ülő osztály eleitől fogva a legtöbb visszaélést, olykor lelketlenséget követte el a föld népén s melynél ennek szolgálai mivolta legnyilvánosabb volt. E részben a régi törvény teljesen kiszolgáltatta urai önkényének és kapzsiságának. Minthogy nálunk az utóbbi századok alatt kisebb nemesi birtok nem létezett, a város minden lakosától, még ha nemes volt is, de jobbágy földet birt, megkivánta, hogy a k ö z m u n k á b a n részt vegyen s kivételt csak a városi és egyházi tisztviselőkre, alkalmazottakra, a felkelő és kiszolgált katonákra² nézve tett, ámbár a vármegye ezek mindenikének nem adta meg a felmentést, ellenben a nemeseket szabály ellenére is részesítette abban³ s azok csakugyan ki is vonták magukat a katona-szállás és abrakadás, a kaszálás, szénahordás, utak, gátak csinálása, a fuvarozás, fahordás, nádvágás s egyéb efféle szolgálatok alól,⁴ habár a város e kiváltságosság megszüntetését mind a földesurnál, mind a vármegyén minduntalan követelte.⁵ A mesteremberek is mentességet igényeltek maguknak a vár-

¹ V. tjk. VII. 295 (1799-ből).

² V. lt. Rvi. A. 3. 27. sz. U. o. XIV. 527.

³ V. tjk. XIV. 527.

⁴ Rvi. A. 3. 16. 4b.

⁵ Egyebek közt 1. cs. 156. sz. 1760-ból. Az újabb kérvények Csongrád-megye Itrában.

megyén, mely e részben is engedékenyebb volt, ellen- 1836. ben az uraság olykor még a városi tisztviselők és tizedesek robotját sem volt hajlandó elengedni, legfeljebb meg- 1793. váltásra.¹ Később a lelkészek megyei és városi közmunkamentességét a tanács is megszüntelte.² K ö z m u n k a 1842. alá tartoztak a kézi és szekeres munkák (»g y a l o g s o r« és »k o c s i s o r«), melyekre a lakosságot ház-sorjában »vetették ki«, az utóbbi szolgálat akkép osztatván el, hogy minden telkes gazda évenként 4 izben tartozott befogott szekéren a városháza udvarán megjelenni, a kisebb gazdák aránylag kevesebbszer, tekintet lévén arra, hogy nagyobb dolog és rossz utak idején a tehetősebb gazdák rendeltessenek ki; továbbá a jobbágyra nézett négy napi kapálás s 4 boglya széna berakása. Ezen kívül külön sora volt a szegedi hetelésnek, melyről alább leszen szó, külön a töltés csinálásnak s a vármegye egyéb dolgainak, a katonaságnak és az urdolgásoknak, vagyis a földesuraság részére teljesítendő munkának.³ Bizonyos munkaerőt tartalékban tartottak a városházi víz és tisztviselő szállítás, őrlés steff. számára, mi célból nyolcad naponként 32 igás lovat vetettek ki a lakosságra. A gazdáknak egy évben többször is oda kellett adniok fiokat vagy béresöket lovaikkal együtt: de részesítették, bár kisebb mérvben, e terhekben a haszonbérlet s a földetlen, de jószágtartó lakosokat is, minthogy a legelői s réti nyilasokból ezek is részt kaptak.⁴ A szekeres és lovas szolgálat főleg a rossz utak és az esős időjárás miatt volt felettébb terhes. Sáros évszakban, s ilyenek voltak a téli hónapok, minthogy köves utak sem határunkban, sem a környékben nem voltak, az erek, árvizek és esőzések által megszagattott és eláztatott utakon, igen nehéz és igen kockázatos dolog volt a haladás. Szerszám, szekér és ló romlott, szakadt és tört s gyakran a fuvarosok egészsége és élete is veszélyben forgott. A legtöbbször elakadások és késedelmek fordultak elő s kiszámíthatatlanok voltak a veszedelmek, melyeknek ki volt téve minden ember, jószág és portéka, a ki a száraz fedél alól kimozdult. — Ezen kívül a város maga is fogatokat tartott, melyek szüntelen jártak-keltek a tiszt urakkal Szegedre és másuvá. A tisztviselők pedig nemcsak hivatalos, hanem olykor magán

¹ V. lt. Rvi. 2. A. cs. 38. sz.

² V. tjk. XIV. 396. sz.

³ V. lt. Rvi. 3. A. cs. 116. szám (1819-ből).

⁴ V. tjk. IX. 25. és Rvi. A. 3. cs. 44. szám (1808-ből).

dolgaikban is fuvart kívántak és kaptak, mely visszaélés ugyan a nép panaszai következtében eltiltatott,¹ de teljesen soha meg nem szűnt. A ki a szolgálatra ki nem állott, rendszerint 15 pálcával lakolt, a botbüntetés eltör- 1845. lése után pedig 1—2 forint birsággal.²

Az ország részére teljesítendő közmunkát rendszerint a hongyülések szabták meg esetről-esetre, hogy t. i. a földesurak vármegyénként az eleség, lőszerrek szállításához, ágyuk vontatásához, vármunkákhoz steff. mennyi gyalog és szekeres munkával járuljanak? — természetesen jobbágyaik e-jevel. Ugyancsak az országgyülések rendelték el a főbb utak s hidjai javítását is. Az előbbi szolgáltatások nem lettek volna nagyon terhesek, mert rendszeren 20—25 kapu után kívántak csak egy 4 lovas vagy 6 ökrös szekér kiállítását, a véghelyek megerősítésénél pedig 5—18 napi munkát: ámde sulyossá tették azokat a háborus viszonyok, melyek viszontagságai közben a szolgálat általában igen veszélyessé és tartóssá vált. A kapitányok gyakran katonasággal hajtották el a jobbágyságot a vármunkára soron kívül is s dacára az 1553-iki törvény tilalmának, azért semmit sem fizettek.³ Gyula és Vára d eleste után nem igen rendelkeztek ugyan velünk a hongyülések, de a XVII. század folyamán Borsodmegyével együtt ismét kivetették a csongrádmegyei községeket is. Nálunk azonban gyakorta elmaradt e szolgálatok teljesítése, mert a török uralom itt még nem szűnt meg s a magyar király és hongyülések parancsait nem lehetett foganatosítani, mivelhogy a munkaerő hova fordítása felől is a török rendelkezett. A felszabadító háboru és a kuruc fölkelés alatt felváltva szolgáltunk annak a hadviselő félnek, a ki e terület ura volt, s mivel bennünket köröskörül nagy pusztaságok öveztek, mindenik igyekezett lehetőségig kihasználni a város szolgáltatási képességét. A rendes viszonyok helyreálltával sem szüntek meg e terheltetések, mert az állandósított hadsereget élelmezni kellett s helyben és távolban ellátni a szükségességekkel, mi részben a városra, főleg a koronként megújuló háboruk idején, igen sulyos feladatok néztek, a mint ezt munkánk során már elősoroltuk. A század első évnegyedének vége felé 1725. a vár munkálatok (Szege d és A r a d) s az eleség szolgáltatások könnyítéseért a város Károlyi Sándor köz-

¹ U. o. IX. 221.

² V. tjk. XVII. 3.

³ Salamon, Magyarország a török hódoltság korában, 129—133.

benjárásáért is esedezett. Egy évtizeddel később | 1737--8. a fuvarozások súlyosodtak meg felettébb a lakosságon, a mikor t. i. egy év alatt 24-szer hajóval, 94-szer előfogattal, 244-szer fuvarral kellett kiállani, összesen az emberi erőn kívül 962 szekérrel, 3646 ígás lóval és 2600 ökörrrel, leginkább Makóra, Szentésre és Szegedre. Az összes fuvarok és előfogatok 99%-a a katonaság részére kellett. Később az előfogatozást (forspont) különben az egész birodalomra nézve az udvari főhaditanács szabályozta, mely az előfogatok, postalovak, fogadott szekerek, hajók igénybevételének és kifizetésének minden nemét, ágát és módját a legnagyobb részletességgel meghatározta. Minthogy e részben a visszaéléseknek |1782. szere-száma nem volt s a szegénységet századok óta igen kegyetlenül sarcolták: ezuttal általánosan kötelezővé tették, hogy az előfogatért előre kell a község előjáráságánál fizetni. Külön jegyzőkönyvet kellett vezetni a kiszolgáltattott előfogatokról, mikor pedig ezeket a szomszédos községekből szerezték be, s nálunk legtöbbször ez volt az eset, a forspontos parasztoknak Szegeden kellett összegyülekezniök, hol számukra két egyformán hasított díkát, avagy rovást tartottak készen, melyek egyikére a 15, másikkára a 12 kros forspontot metszették fel s mely rovások egyik része a forspont adónál, másik része a helység adószedőjénél állott. A katonaság számára szükséges terményeket azonban ingyen kellett szállítani.¹ Különösen súlyos volt a hadi fuvarozás. A mint fentebb az általános részben láttuk, az utolsó török háború alkalmával csak |1788. Ujvidékre 6688 mázsa szénát, Temešvárra pedig |12057 adagot szállítottunk — egyéb terményeken kívül. A hosszú francia háború alatt szintén igen terhés volt a hadsereg számára való szállítás. De a katonatisztek béke idején sem fogytak ki a fuvar-követelésből, melynek a birák ritkán szegülhettek ellene. Az utolsó másfél század alatt rendszerint két század lovas katonaság feküdt a városban, melyet jédegen tiszték is sűrűn látogattak, mert városunkat, a mely akkor a jövő-menő s átutazó csapatok és tiszték forgalmi vonalában esett, a hivatalos és katonai személyek sűrűn fölkeresték. A helyben állomásozó tiszteknek, a katonai kórháznak és őrségháznak »csaknem szüntelen kellett hordani az ölfát, vizet« . . . s minden ötödik napon a kenyeret,² télen pedig a fűtő anyagot (nád és szalma)

¹ V. lt. Rvi. A. 3. sorsz. 14.

² V. tjk. V. 333 (1785-ből).

roppant mennyiségben. Csak szalma kellett 400 1833. kocsira való. Még szerencse, hogy a fuvarozásért — megállapított árszabás szerint — díjak jártak s ezért a lakosságra nézve kereset forrásul is szolgált. De a megszolgált fuvarbérhez nem volt könnyű hozzájutni. Olykor a tiszt urak fuvar-nyugtáit kifogásolták a beváltásnál, miért is aztán II. József császár a nyugtával való fizetést eltörölte 1789. s az utazó és szállítató katonaságot arra kötelezte, hogy kiindulása helyén készpénzzel lássa el magát s a fuvarért és előfogatért azonnal fizessen,¹ a mely rend azonban nem lett állandó s ismét a régi eljárásnak engedett helyet, minek következtében a városi tisztviselőknak a legutolsó időkig jegyzéket kellett vezetniök a teljesített fuvarokról, ezek értékét a vármegye tisztviselőjénél, az u. n. »computus«-ok alkalmával a község adójába beszámíttatni, aztán pedig az egyes lakosok adótartozásába is betudni s e végett az adószedők könyvének rovataiba beírogatni.² De az ingyenes szolgálat is igen nagy volt. A beszállásolt katonaság részére egész éven át díj nélkül kellett fuvarozni, úgyhogy a minden fizetés vagy betudás nélkül teljesített kocsis napszámok egy évben 1800-ra is felrugtak. Minthogy az utakra kellő gondot nem fordíthattak s azok az év fele részében eláztak és sárral fordultak fel: azért a szekerezés nem kis feladat volt s rendszerint az igavonó jószágok megterhelésével, olykor azok elpusztulásával járt együtt. Az ily módon elhullott állatok fele értékét azonban az utóbbi századokban megtérítették. Mondani sem kell, hogy régibb, háborús időkben minden máskép volt s ilyenkor a feletébb megsokasodott, terhes és veszélyes szolgálatokért legtöbbször senki sem fizetett s még örülni lehetett, hogyha a fuvaros jobbágy a közben a maga vagy jószágai életét, vagy szekerét el nem veszítette, a mint csak imént rajzoltuk. Olykor a kormány a Tiszán érkezett kő-sónak távolabbi helyekre fuvarozását is kívánta a várostól. Így 1818-ban Duna-Veécsére szállítottunk 7580 mázsa sót: E munkából azonban, hacsak lehetett, a város kihuzta magát, mivelhogy a kincstár csekély díjat számított fel érte: pedig ez a fuvarozás, főleg rossz utban, nagyon elcsigázta az igaerőt, miért is a vármegye, mikor felsőbb helyről ilyesmit követeltek, arra utalt, hogy itt folyik a Tisza, mely 1807.

¹ Paulovics szolgabíró egykoru levele a v. ltrban.

² V. lt. Rvi. 36. cs. 4. sz.

a szállításra igen alkalmas, használja fel tehát azt a »fel-séges helytartó-tanács«.

A vármegyének azonban magának is szüksége volt a közmunkára. A török alatt ehez nem voltak szokva elődeink s ezért a helyreálláskor eleintén meg is tagadták azt, miben Károlyi is pártjokra kelt, sőt a szekerek kiszolgáltatását egyenesen meg is tiltotta. 1724. Nemsokára azonban megváltoztak a viszonyok s idővel minden lakos, bármennyi földje volt is, tartozott 3 napot szolgálni — egy folytatában. Csak később rendelte a 1822. tanács, hogy $\frac{1}{4}$ telek után töltsön mindenki egy szekeres napszámot a határban, a határon kívül töltött szolgálat pedig 2 napba számítassék. A házzal bírók gyalog sorban 2 napot, a zsellérek pedig 1 napot szolgáljanak.¹ Ezekkel a szolgálatokkal pedig első sorban az utakat, hidakat s az igen sok és terjedelmes töltéseket kellett jó karban tartani. Utóbbiakat csak földből készítették s ezért, mivel tetejükön történt a kocsi közlekedés s télvíz idején igen megrongálódtak, évről-évre igen nagy erőfeszítéssel lehetett olyan karban tartani, hogy rajtok, habár nagy ügyvel-hajjal, szekerezni lehessen. Embereinket nem ritkán távolabbi helyekre s vidékekre, például Török-kaniszára is elvetették. A bírák azonban megtagadták a tápéi 1792. töltések csinálását, mikor aztán a tápéiak panaszt emeltek ellenök a vármegyén, Szeged támogatására ment Tápénak, mivel e falu régi idő óta az ő földesurasága alá tartozott. Így aztán a vásárhelyiekre kirótt töltések hossza időről-időre növekedett s az egész vármegyére kivetett e nemű munkának rendszerint több, mint egy harmadát képezte. 1836-ban még csak 5568 öl hosszú töltést róttak ránk, négy évvel később pedig már a helybeli határ-1840. ban 21693 ölet, Al-Győ határában 9094 ölet, Horgoson 1574 ölet, összesen 33278 ölet. »A nemes vármegye tiszturái« országszerte s nálunk is sokat utaztak, az irodai munkát nem is igen szerették, hanem inkább jöttek mentek, személyesen rendelkeztek s intézték el a legtöbb ügyet és gyakorolták a felügyeletet. A bírák összesámlálták, hogy csak a megyei tisztviselők részére egy évben 1801/2. 329 frt 39 kr. értékű előfogatozást tett a város, leginkább a szomszéd községekbe, — nem számítva a nemesi felkelés ügyében végzett ingyenes szekerezéseket.² Szegedről

¹ V. tjk. A. 10.

² V. lt. Rvi. A. 13.

Szegvárra a megyei székhelyre és viszont folytonos járás-kelés volt, mely városunkon vitt keresztül, hol megállottak, megszállottak és a fogatokat megújították. A bírák illendő tisztelettel és vendégszeretettel fogadták a vármegye urait, saját feljebbvalóikat s nem panaszkodhattak azok sűrű látogatásai miatt: csak mikor a számadási vizsgálatok alkalmával néha sokalták az a miatt tett kiadásokat s főleg a »cugos lovak«, kocsik és kocsisok számát, akkor fakadtak ki, hogy elég nagy teher a városon ez a sok jövés-menés, de ha a megye urai így akarják, ők nem tehetnek róla s kénytelenek annyi erőt tartani, a kiadásokat is teljesíteni steff.,¹ annyival inkább, mert a szolgabírák szorosán meg is kívánták, hogy a fogatok mindig készen álljanak a városháza udvarán s a kiállottak neveit is minden reggel neki bemutassák.² A legter-1846. hesebb neme volt pedig a fuvarozásnak a szegedi hetelés. A vásárhelyiek eleitől fogva általában úgy tapasztalták, hogy Szeged kivonja magát a közmunka alól s a fuvarszolgálatokat helyette is nekik kell teljesíteniök. E miatt már 1737-ben a vármegye és Károlyi Sándor támogatása mellett a királyi fölséghez intéztek panaszt, levelöket Andrássy Zsigmond alispán vivén Bécsbe és Pozsonyba.³ A sérelem azonban orvosolatlan maradt s a szegediekért naponként fuvarozni kellett, mert ezek azt vitatták, hogy nekik kiváltságuk van az előfogatok alól való mentesség tekintetében is. Idővel a mieink soros fuvarosokkal nem is győzték a szekerezést s az utak rosszasága és a gyakori áradások miatt már a XVIII. században a vármegye úgy intézkedett, hogy a szegedi fuvarozásra négy-lovas szekereket állítson Vásárhely, még pedig 4—12 szekérig, melyek egyhuzamban egy hétiig teljesítsék a szolgálatot, szénával pedig a vármegye vagy a város lássa el azokat. Mint-hogy azonban az adott széna ennyi időre kevés volt, a vontatás-pénzt pedig oly csekélységre szabták, hogy abból nem lehetett a jószágokat eltartani s minthogy a megye többi községei ezt a terhet nem viselték,⁴ a város népe folyvást zugolódozott és panaszkodott a szegedi hetelés ellen s kérte, hogy a szekerek számát szállítsák le

¹ V. tjk. és XIII. 117 (1833-ból).

² V. lt. Rvi. A. 3. cs. 27. sz.

³ Károlyi S. levele ez ügyben a megyéhez 1737. április 16-ról Csongrád megye Itrában. Act. misc. fasc. A. 1714—1738. No. 1.

⁴ V. tjk. XIII. 74. XIV. 389.

vagy engedjék meg, hogy maga helyett szegedi fuvarosokat fogadhasson,¹ vagy hogy ezt a terhet a megye többi községei is viseljék. De mindez hiába volt! A hetelő fuvar a város nyakán maradt s ez Szegeden volt kénytelen széna készletet és egy 400 forinttal díjazott felügyelőt tartani az ottani fuvar szolgálat érdekében, úgyhogy erre magának a városnak is 3192 v. forint 50 krajcár költsége volt egy évben.² A 2—4 telkes gazdák min- [1828. den héten 8 fél kocsit tartoztak e végett kiállítani³ — s ily módon a városházánál 32 lovat vetettek ki, melyeket ott nyolcad napig tartottak a gazdák fiai vagy bérései szolgálat mellett. A szekereket aztán Szegeden rakták meg katonai szállítmányokkal, katonai vagy más hivatalbeli személyekkel, kiket olykor messze földre kellett hordozni. Néha azonban nem is került szállítani való s ekkor mit sem végezve és semmivel sem kárpótolva kellett a hét végén haza hajtatni. Volt rá eset, hogy a lakosság felmentése végett a tanács elhatározta, hogy árlejtés útján vállalkozónak adja ki e szolgálatot oly módon, hogy ez a város helyett három egész kocsit és fogatot tartson állandó szolgálatban, miért egy szegedi polgár 3000 forintot követtelt.⁴ Végre a folyton megújuló panaszokkal annyit elértek, hogy a szegedi felügyelő díjának egy részét a megye a többi községekre is kiróta, majd az előfogatok [1840. dijszabásán is javított, úgyhogy a város helyiek 4 lovas kocsija után egy állomásig 1 v. forint 30 krajcárt határozott, a hetelő lovak számát pedig 12-ben állapította meg, de úgy, hogy az alispánnak joga legyen azt időközben a szükséghez képest emelnie. Végre a megye levette [1845. a város nyakáról e hetelés terhét, engedve a kormány utasításának, mely azt már egy évtizeddel az előtt eltöröltetni rendelte. Természetesen, ezután is megmaradtak a vármegye szokott robotjai, melyeket gyalog- és kocsisorban a megyei tisztviselők, a börtön és kórház és a hivatali szolgálat érdekében teljesíteniük kellett s melyek jórészét nem is tudták be az adóba. A fuvarozás alól, — mint fentebb láttuk, — némelyek fel voltak mentve. A város számára szükséges őrlést is fuvar számba tudták be.

A földesuri közmunka, »urdolga«, »uraság szolgálatja« — volt a tulajdonképeni robot,

¹ V. lt. Rvi. 36. cs. 45. sz.

² U. o. 16. cs. 4. sz.

³ Proth. Judic. VII. 401.

⁴ V. tjk. XII. 181.

népünk előtt a leggyűlöletesebb fajtája a fizetés nélküli szolgálatoknak. A jobbágy teste-lelke földesuráé lévén, ez azt tetszés szerinti mérvben és módon dolgoztatta s akár utolsó csepp veritékéig kihasználhatta, mi részben földesuraink, főleg az e vidéken lefolyt Dózsa-féle pór-lázadás után, alig ismertek mértéket és határt, mert a vármegye megsemmisülvén, semmiféle hatóság sem fékezhetette a szertelenségeket. Így történt, hogy mikor innét a török hódítás következtében földesurainknak menekülniök kellett, a föld népére ez a legterhesebb iga alóli szabadulást és megkönnyebbülést jelentette, mert a török földesur, ki alá jutottunk, távolról sem követelt oly terhes szolgálato- kat a maga jogai elismerése fejében, a pénz és termény adózásnál többet ritkán kívánt s a tized gabona kinyom- tatásával és beszállításával, fű-kaszálással, tűzrevaló vágá- sával és hordásával, a hidak, utak és a folyóvizetek járható állapotban tartásával rendszerint megelégedett, ide nem érte a hadi célokra és a váraknál olykor követelt robotot. Legtöbbször azonban, minthogy itt állandóan nem voltak török csapatok s az iszphaji tényleges hatalmát ránk nem terjeszthette ki, egyáltalában semmi robotra sem kényszerítette a föld népét. De hasonlótl mondhatunk ez időből a magyar földesurakról is. Így aztán e vidék lakossága majd- nem két századon át ment volt a roboto- lásból. E kedvezményes állapotnak a török világ elmul- tával sem lett mindjárt vége, mert a város a maga földes- uraival időről-időre úgy egyezett a taksára, hogy a közmun- kától való mentességet a maga részére mindig szorgosan kikötötte, mire ezek könnyen rá is lettek, mert itt gazdál- kodást nem üztek s ennél fogva a közmunkát úgy sem tudták volna kellően kihasználni, s mert e mentesség e tájon másutt is általános volt, mivelhogy a magyar jobbágy általában csak így települt le e félelmes és üres vidéken s ha robotra fogták volna, menten pusztán hagyta volna az urasági uj községeket.

De míg Károlyi Sándor s az e tájon levő többi földesurak irásban biztosították az alföld népét, hogy robotot tőlök nem kívánnak,¹ az ország egyéb tájékain a törvényben meghatározott 52 napi robot fennállott, sőt ennél sokkal több is, mert számtalan helyen az volt szokás- ban, hogy »ha egy paraszt embernek négy ökre vagy lova volt, mindennap két személlyel robotolt, sőt a kinek hat

¹ V. lt. Rvi. 1. cs. 130. sz. A bírák levele 1737-ből a gróf Károly nemzetség bpesti ítrában.

darab marhája volna, mindennap, vasárnapot is ki nem vévén, robotozzon, a hol, ha az uraság munkája megszűnne, magának csak annyit vetne, melyből életét táplálhatná és a szokott contributiókat véghez vihetné. Ezenfelül az ő jobbágyaiktól jus vitae et necis kívántak. Minthogy pedig ily módon a legtöbb jobbágy tönkre ment és igen sokan uraikat s némelyek az országot is odahagyták, a királyi kormány megparancsolta, hogy »akár mennyi marhája legyen a parasztembernek, heteszaka nem többször, hanem két nap robotára járjon, a kinek pedig csak kettőcske volna, tehát csak egy nap robotázzon.«¹ Az első Károlyiak sem mondtak le végleg közmunkához való jogaikról s bármily erősen hangsúlyozta is a város a szerződésben, hogy robotot nem vállal, az uraság velök mindig csak »továbbitetszésig« szerződött² s kikötötte, hogy a birák »alávetettségek jeléül, két ekét szekeresetül minden requisitumaival egyetemben tartoznak kiállítani és a hat-hat ökröt s a négy bérest ők tartoznak ellátni a Szegváron kezdett gazdálkodás folytatására.«³ De ezen kívül több-kevesebb fuvar,⁴ nagyobb számu széna csinálót, árok ásókat, ló és ökör szelidítőket rendszerint kívántak a lakosságtól, ámbár a város ezt a szolgáltatást nem szívesen adta s a két szekér és béres alól magát mentesítette is,⁵ sőt magát a széna 1740. csinálás és adás alól is kivonta,⁶ ámbár azt néhány év múlva ismét elvállalta. Ezen a könnyű helyzeten csak 1748. 1756-ban változtatott az uraság, midőn 15 napi munkát kívánt minden jobbágy ekétől,⁷ a zsellértől pedig kevesebbet; de ezt sem vették szorosán, hanem csak akkép robotoltak, »hogy kivévén a kaszálást, aratást és nyomtatást, a minémü munka előadta magát az uraságnál, véghez vitetett, mind a gazdák, mind a zsellérek által, annyi marhával, a mennyit a dolog kívánt. De, hogy hány napi munkát? ez nem tudatik, mivel sem a nép, sem a méltóságos uraság arra számot nem tartott.«⁸ A fuvarozás is maradt a régi mód szerint — »hosszu ut« nélkül. Azonban az

¹ Pethő Gergely—M. Kovács János, Magyar Krónika II. 130. 131. 1728. kiadás.

² Egyebek közt az 1740. szerződés. V. lt. Rvi. 1. cs. 95. sz.

³ Taksa szerződés 1727-ből.

⁴ V. lt. Rvi. 1. cs. 58. és 60. sz. (1727.)

⁵ U. o. 1. cs. 163. sz.

⁶ Lásd az 1741-iki szerződést u. o., 2a. cs. 55. sz.

⁷ Lásd az 1740. szerződést, V. lt. Rvi. 1. cs. 130. sz.

⁸ A birák nyilatkozata 1770-ből.

ekkép redukált szolgálat is annyira gyűlöletes volt a nép előtt, hogy arra csak fenyegetés és erőszak által kellett kényszeríteni, úgyhogy az uradalmi tiszttség azt java-1761. solta Károlyi Antalnak, hogy mivel a robotolás nem jó rendben folyik s a nép annak »már nevéől is irtózik«, jó lenne a nevet megváltoztatni s az »uraság szükségével« fölcserélni, — mit ha a város elfogadna, egy ángária korcsmaárullatást át lehetne engedni neki.¹ Mind-azáltal közvetlen az urbáriom behozatalakor a mar-1771. hás robotot 17184 napra, a gyalog robotot 48013-ra számi-tották. Végre Mária-Terézia alatt behozták 1768. ide is az országos érvényű urbáriomot, mely szerint minden egész helyes jobbágy köteles hetenként egy napot két, (szántáskor négy) marhával s szekereivel dolgozni az uraságnak, ha pedig a szántásra négy igát nem állíthatna, egy másik jobbággal összefogva, egy napi szántásba két nap dolgozni. Külön szabályok szóltak arról, hogy mikép kell a marhás munkát felosztani, a munka színhelyének távolságát számítani, a gyalog napszámot (házas zsellér 18 napon, házatlan 12 napon át) a fél, a negyed és nyolcad telkes jobbágyot dolgoztatni, mikor van a dupla munkának helye? stb. stb. Ezenkívül megállapították, hogy minden telkes jobbágy a szokott robotokon kívül tartozik minden évben egy »hosszu fuvarozást« teljesíteni, négy marhával, legfőlebb két napi járás földre, minden telek után 40 kéve nádat vágni s ezt a kívánt helyre szállítani — annak viszonzásául, hogy a jobbágy magának ingyenes nádat vághatott; a kilencedet, a dézmát, a major-sági termést összehordani, a leveleket vinni, mely utóbbi dolog azonban a heti szolgálatba beszámítandó volt, eltérően a vadászati hajtástól s az utak csinálásától, melyben mindazokon felül három napon át a szükséghez képest kellett részt venni.² A szekeres és gyalog munkát a megye által megállapított díjért az uraságtól meg is lehetett váltani, mi részben az általában engedékenységet tanusított, mert a sok robotot természetben úgy sem tudta volna értékesíteni; — a jobbágyot azonban a váltáság fizetésére erőltetni nem volt szabad. A robotban rejlő terheletés és jövedelem mennyisége a fentebbiek szerint a lakosok birtokától és létszámától függött. Az urbáriom kezdetén

¹ Tiszti javaslat 1761. júliusról a gróf Károlyi nemzetség bpesti ltrában.

² A város urbárioma III. pont: A végrehajt. urasági rendelet. V. It. Rvi. 1. cs. 150. sz.

a szekeres robot értékét az egész városra nézve |1771. 17184 frtban vették fel. A megváltás mérvére következtet-
helünk abból, hogy a mult század elején a város |1808.
határában 42227 szekeres napot váltottak meg 24 krajcár-
jával, természetben pedig szolgáltak 18138 napot.¹ Az álta-
lános kultörténet során több ízben láttuk, hogy minő
háboruságok keletkeztek az urbáriom behozatalából, mily
kelletlenül és roszul teljesítette a lakosság a robotos
munkát, mennyire elégedetlen volt ezzel az uraság, mint
panaszkodott a vármegyén hol a földesur, hol a város
egymás ellen s minő kegyetlen bánásmódot tanusítottak
egykor-máskor a jobbágyok irányában az uradalmi tisztek
és cselédek ?

A legterhesebb robotok közé tartozott a szántás,
melyet kocsisorba számítottak és a hosszú fuvar.
Utóbbiknál sok visszaélés fordult elő, melyektől, mint
láttuk, sok évi hosszú pereskedéssel tudott a | 1804—1814.
lakosság a maga részére némi könnyebbséget szerezni.
Végre a hosszú fuvart a törvény eltörölte s azt | 1832—6.
más, meghatározott szolgálatokra rendelte átváltoztatni. A
robotos munkát a nap keltétől nap nyugtáig számították.
Habár a robotra ki nem álló jobbágyot maga az uraság
12 pálcára, sőt többre is büntethette: az elmaradás mégis
igen gyakori volt, a megjelenők dolgában sem sok köszönet
volt, mert a jobbágyok jó részben gyerkőcökkel, vagy
nőkkel helyettesítették magokat s a teljesített munka
rendszerint felületes és hitvány volt.

A város részére teljesített robot legnagyobb része
a szénacsinalásra és a nádvágásra esett. Régi
szabály volt, hogy a városnak minden földes gazda egy
boglya szénát tartozott kaszálatni s 50 kéve nádat vágatni.²
Házatlan zsellérek egy napot, házassal bírók 2 napot, házassal,
földes gazdák három napot kaszáltak. A kaszásokra az
esküdtek ügyeltek fel, kiknek élelmezésére hetenként |1796.
2 bárányt vágtak le.³ Később egy telek földtől négy napi
kaszálat s négy boglya széna berakását kivánták, a
többiektől pedig ezzel arányos munkát. A széna berakására
csupán a földes gazdákat rendelték ki. A s z e k é r - |1801.
mester akkép teljesítette a kivetést, hogy a zsellér
minden kerülőben két gyalog, a házassal négy gyalog, a

¹ Urb. összeírás 1808-ról a gróf Károlyi nemzetség bpesti ltrában.

² V. ltr. Rvi. 2. cs. 81. sz. (1754-ből.)

³ Proth. Judic. VII. 173.

félházhelyes gazda egy szekeres, a telkes gazdá 2 szekeres napot« szolgáljon, a többi is földje mennyiségéhez [1801. képest.¹ A szénagyűjtést is e munkába tudták be. A város nádjának levágására és haza szállítására a telkes gazdákat vetették ki. A nád nagyobb részét a katonák tüzelték fel, ámbár ezenfelül vagy 400 szekér szalmát is elfogyasztottak s több mint 1800 kocsi napszámot vettek igénybe a lakosság részéről, a nélkül, hogy ezért valamit beszámítottak, vagy fizettek volna.² Ezeken kívül volt az [1833. őrlésben töltött igás munka, a belterületi és a határbeli töltések és utak csinálása, melyeket a megye nem fogadott el magáéinak, a város szükségére történt fuvarozások s a városban és a székháznál teljesített különféle gyalog munkák (az u. n. »a pró szer« dolgai), melyeket a város fogatai és cselédei nem végezhettek el, valamint ide tartoztak a beszállásolt katonaság és kórháza számára szükséges igás munkák és fuvarozások is, mert ezeknek és a székháznak csaknem szüntelen szállítani kellett az ölfát, nádat, vizet, szénát és kenyeret, utóbbit a város népétől.

Ha mindezen közterheket összesítjük, láthatjuk, hogy a lakosságra nézve a sokféle és sokféleképen való adózás és szolgálat igen súlyos volt. Péld. egy jómódu gazda (Cs. Hódi Mihály) fizetett a hadi pénztárba 51 frt | 1846—7. 46 krt, a honiba 58 frt 12 krt, a megyeibe 11 frt 38 krt, a hetelésért 3 frtot, összesen 124 frt 37 krt,³ — s ezen kívül estek még az imént elsorolt természetbeli szolgáltatások.

¹ V. ltr. Rvi. Proth. Jüdic. 363—381.

² U. o. A. 3. sorsz. 6. cs. 26. sz.

³ Az egykoru adókönyv szerint.